

Голові спеціалізованої вченої ради

ДФ 20 051.061

**Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника**

доктору філологічних наук,

доценту кафедри української мови

Брус Марії Петрівні

(76018, м. Івано-Франківськ,

вул. Шевченка, 57)

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата філологічних наук, доцента кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника**

Дойчик Оксани Ярославівни

на дисертаційну роботу

Костриби Ольги Василівни

**«Віднумеративні словотвірні гнізда: структурний, семантичний, когнітивний
виміри», представлену на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань**

03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія

Актуальність дисертаційної роботи. Обрана тема дослідження є на часі з огляду на необхідність поглибленого вивчення словотвірної системи сучасної української літературної мови, зокрема в плані її типологізації, де типологізувальним чинником слугують твірні основи, а словотвірне гніздо й словотвірна парадигма представлені як комплексні системоутворювальні одиниці опису й інтерпретації лексичної деривації. Дослідження є актуальним, оскільки суттєво доповнює сучасне вчення про словотвір важливими матеріалами, висновками та узагальненнями, розв'язує низку аспектів словотворення, зокрема з позицій структурного, семантичного й когнітивного вимірів. Гніздологічна

інтерпретація системи словотвору є своєчасною для розбудови теоретичної й практичної дериватології та з огляду на відсутність наукових студій словотвірних гнізд, вершинами яких є числівники. Важливим й актуальним аспектом роботи є поглиблене вивчення мотивувальної спроможності нумеративів, а також когнітивної інтерпретації денумеративів з моделюванням лінгвокогнітивного рівня словотвірних значень у відчислівниковому словотворенні з урахуванням їхньої належності до фрейм-структур. Лінгвокогнітивний підхід дозволив дисертантці по-новому інтерпретувати явища та процеси словотворення. З огляду на інтердисциплінарність кореляції когнітивного, антропоцентричного та лінгвістичного векторів вважаємо обраний напрям дослідження новітнім та актуальним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження денумеративного словотворення на матеріалі української літературної мови, виконане Ольгою Василівною, тісно пов'язане з науковими програмами кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, на якій сформована оригінальна дериватологічна школа основоцентричної деривації. Дисертація виконана в межах реалізації теми кафедри «Основоцентричне дослідження українського словотвору» (номер державної реєстрації – 0104U002445). Тему дисертації затверджено на вченій раді Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 10 від 31 жовтня 2017 р.).

Наукова новизна роботи та достовірність отриманих результатів, що виносяться на захист. Наукова новизна роботи не викликає сумнівів та зумовлена поставленими завданнями та результатами їх розв'язання. Зокрема, у дисертації вперше:

- ✓ проаналізовано денумеративне словотворення,
- ✓ розглянуто числівники як твірну базу для безпосередньо та опосередковано виведених віднумеративних дериватів української мови,

- ✓ з'ясовано структурні параметри словотвірних гнізд, семантичне входження мотивувальних числівників у значеннєву структуру похідних і його згасання в межах словотвірних гнізд,
- ✓ встановлено словотвірну семантику похідних, зокрема розроблено типологію словотвірних значень у внутрішньочислівниковому словотворенні,
- ✓ виявлено словотвірні моделі в межах кожної семантичної позиції, типи деривації, засоби реалізації та вираження.

В межах лінгвокогнітивного підходу дисертанткою зміщено акцент із вивчення фрейм-структур на опис словотвірної семантики з урахуванням фреймової ієрархії.

Теоретичне значення результатів дисертації полягає в поглибленні знань про словотвірне гніздо як комплексну одиницю словотворення, функційно-семантичну категорію кількості та про периферію мотивувальної бази – числівників сучасної української мови. Висновки дисертації дозволяють доповнити знання про типологізувальні процеси словотворчої спроможності твірних слів, зокрема числівників, в аспекті основоцентричної дериватології та поглиблюють здобутки семантичної дериватології встановленням словотвірних значень дериватів. Подальшого розвитку набули наукові положення про способи моделювання фреймових структур та фреймової ієрархії словотвірного потенціалу числівників та їхніх похідних, результати теоретичного змісту роботи становлять основу для лінгвокогнітивного інтерпретування словотвірної семантики відчислівникових дериватів із модифікаційним і транспозиційним типами деривації, а також нумеративів з мутаційним типом. Теоретичні дані, отримані в роботі, можуть застосуватися також і в комп'ютерній лінгвістиці.

Практичне значення отриманих результатів. Матеріали дослідження, узагальнення, висновки здійсненої розвідки, можуть бути застосовані при написанні праць із дериватології, морфеміки, лексикології, семасіології, лінгвокогнітології, а також при розробці спецкурсів «Словотвірне гніздо як комплексна системоутворювальна одиниця словотвору», «Лінгвокогнітивний вимір словотвірного гнізда» у вищій школі, науковій діяльності студентів та

аспірантів, а також бути лексикографічно опрацьованими при укладанні «Гніздового словника із числівниковими вершинами», «Лінгвокогнітивного словника декодування фрейм-структур» чи використовуватися в комп'ютерній лінгвістиці для створення пошукової системи дериватів за заданими параметрами: «фрейм», «субфрейм», «вербалізований слот», «когнітивний слот», «пропозиційна структура», «пропозиція», «словотвірне значення», «словотвірна мотивація».

Цінним практичним результатом дисертації є укладена дисертанткою картотека похідних слів, утворених від числівників на позначення першого десятка, а також нумеративів *сорок, сто, тисяча, мільйон* / заст. *міліон, перший* / розм. *первий і другий*, які зафіксовані в «Словнику української мови» в 20 томах (том 1–11, 2010–2019), у «Словнику української мови» у 11 томах (1970–1980), у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» за редакції В. Бусела.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Завдяки ґрунтовному опрацюванню багатоаспектної джерельної бази, системному аналізу теоретичного та науково-методичного матеріалу дисертантці вдалося досягти високого ступеня обґрунтованості й достовірності результатів дослідження. Висновки докладно висвітлюють етапи й результати вирішення поставлених завдань, спрямованих на досягненні мети наукового дослідження, яка забезпечувалася шляхом комплексного використання таких загальних та лінгвістичних наукових методів, як, зокрема:

- ✓ *методи індукції, дедукції та синтезу* задля збору та аналізу теоретичного матеріалу, систематизування, узагальнення результатів розвідки та виведення висновків,
- ✓ *прийом моделювання* в поєднанні з *методом суцільної вибірки*, що уможливили формування словотвірних гнізд із максимальною кількістю денумеративних одиниць,
- ✓ *описовий метод*, поєднаний із *прийомом міжрівневої інтерпретації*, що сприяв інвентаризації денумеративів, розгляду мотиваційних відношень між

твірними та похідними словами,

- ✓ *структурно-семантичний метод* в поєднанні з *методикою компонентного аналізу* дозволив здійснити інтерпретацію синтагматичного та парадигматичного рівнів словотвірних гнізд, встановити дивергентні, конвергентні характеристики мотивувальних семем твірних нумеративів,
- ✓ *опозиційний аналіз*, котрий дозволив зіставити пари «полісемантичне твірне слово – полі-, моносемантичне похідне»,
- ✓ *метод фреймового пропозиційно-семантичного моделювання* сприяв здійсненню когнітивного моделювання словотвірної семантики денумеративів

Характеристика основних положень роботи. Структура дисертаційної роботи складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури, який налічує 247 позицій, та п'яти додатків. Загальний обсяг роботи становить 413 сторінок, із яких основного тексту – 201 сторінка. Зміст дисертації охоплює основні аспекти теми дослідження. У вступі чітко визначено мету, завдання, предмет, об'єкт, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення дослідження, подано відомості щодо апробації отриманих результатів. Аналіз наукового апарату дисертаційної роботи засвідчує його теоретико-методологічну обґрунтованість, коректність і достатність.

У першому розділі «Структура денумеративних словотвірних гнізд» здійснено аналіз теоретичних засад дослідження та висвітлено методикою та методологією аналізу словотвірних гнізд із нумеративними вершинами. Докладно прописано три етапи дослідження. Об'єкт, предмет, мета та завдання дисертаційної розвідки зумовили комплексне поєднання лінгвістичних методів та прийомів при дослідженні денумеративного словотворення української мови. Дисертанткою враховано системність комплексної одиниці словотворення – словотвірного гнізда та обрано багатоаспектний підхід до аналізу дериваційного потенціалу відчислівникових утворень.

У другому розділі «Семантичне проектування твірних нумеративів у значенневу структуру похідних» дисертантка аргументовано розкриває специфіку

полісемії твірних числівників та її відображення в денумеративних словотвірних гніздах. Докладно розкрито особливості дивергенції та конвергенції багатозначних нумеративів із порядковою та кількісною семантикою; проаналізовано дивергенцію мотивувальних сем.

Третій розділ дисертації «Словотвірна семантика та структура дериватів денумеративних словотвірних гнізд» присвячено докладній семантико-структурній характеристиці похідних слів з простою мотивувальною базою та складною твірною базою.

Когнітивний аспект дослідження представлено у четвертому розділі «Денумеративні словотвірні гнізда в лінгвокогнітологічному вимірі», де на основі теоретичних положень когнітивної лінгвістики та дериватології дисертанткою докладно пропрацьовано логічні пропозиції та подієві пропозиції, введено поняття «вербалізований слот» з метою унормувати вербально-когнітивний дисонанс, репрезентований субфреймовою та слотною частиною в ментальному прояві. Мотивувальну сему непохідного нумератива, яка безпосередньо та опосередковано входить у значеннєву структуру дериватів, розглянуто як вербалізоване ментальне знання, що становить когнітивне доповнення набутків семантичної дериватології. Цінним практичним доробком дисертантки вважаємо також виявлені параметри досліджуваних фреймів (субфрейми, вербалізований слот, слот у когнітивному вияві, ПС, пропозиція, словотвірна значення, словотвірна мотивація), які можуть бути базою для створення комп'ютерної системи з пошуку дериватів за цими даними.

Загальні висновки дисертації корелюють зі змістом сформульованих у вступі завдань і матеріалами кожного з розділів.

Високої оцінки заслуговують п'ять додатків до дисертації (обсягом 168 сторінок), які вдало доповнюють та ілюструють зміст положень роботи: перший додаток відображає структурну організацію денумеративних словотвірних гнізд сучасної української мови, другий – семантичне проектування вершин гнізд углиб СГ та їхнє згасання, третій – словотвірну семантику похідних, типи деривації та словотвірні моделі, четвертий – фіксацію фреймових компонентів семантики у

відчислівниковому словотворенні, п'ятий – змодельовані словотвірні гнізда з числівниковими вершинами.

Повнота викладу матеріалу дисертації у роботах, які опубліковані авторкою. Основні теоретико-практичні положення та результати дисертаційної розвідки Ольги Василівни висвітлено в 14 одноосібних публікаціях, із яких сім – у затверджених наукових фахових виданнях України, дві – у закордонних виданнях (Польща, Чехія), одна – в іншому періодичному виданні України, чотири – тези всеукраїнської та міжнародних конференцій.

На основі аналізу змісту цих публікацій можна констатувати, що наукові положення, висновки і рекомендації, які було одержано в результаті проведеного дослідження, повною мірою представлено у друкованих наукових працях.

Результати дослідження пройшли належну апробацію, його основні положення виносилися на обговорення на 5 міжнародних, 1 всеукраїнській науково-практичних і науково-теоретичних конференціях, науково-методичних семінарах, симпозіумі.

Відсутність порушення академічної доброчесності. За результатами перевірки дисертаційної роботи та публікацій не виявлено ознак академічного плагіату, елементів фабрикацій та фальсифікації. Авторка використовує покликання на власні наукові публікації, дослідження інших науковців, словники, нормативні документи та інші джерела. Порушення академічної доброчесності у дисертації відсутні.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

1. Відзначаючи практичну цінність всебічного дослідження авторки, зазначимо, що важливим аспектом роботи є опис актуальних і застарілих дериватів. Однак у підпункті 1.3. розділу 1 недостатньо чітко прописаний алгоритм добору емпіричного матеріалу: не вказано, чим мотивовано включення застарілої лексеми «мільон» до емпіричного матеріалу, але інші застарілі одиниці на кшталт «дев'ятдесят», «оден/єден», тощо, не розглядалися; не обґрунтовано також невключення лексеми «нуль» та її похідних до емпіричного матеріалу. З точки зору дослідження лексичного та

граматичного рівнів категорії кількості, доцільним було б також представити у роботі аналіз застарілих форм двоїни в українській мові, яка дотепер зберігається у мовних одиницях «оба», «обидва», «обі», «обопільний», «обіруч», тощо.

2. Авторкою справедливо відзначено «відкритість/схильність числівників до процесу десемантизації» (стор.70), тому, окрім систематизації фреймових структур, здійсненої у розділі 4, лінгвокогнітивний підхід до аналізу емпіричного матеріалу був би доречним також в плані відстеження утворення похідних, мотивованих не тільки семантичними кореляціями, але й когнітивно-перцептивним досвідом мовця. Наприклад, когнітивний підхід дозволив би: пояснити приналежність полярних за оцінкою лексем «тисячина» і «тисячинка» (стор. 65) до різних семантичних ланцюжків; простежити вмотивованість таких досліджуваних у роботі, лексем, як, до прикладу: «тисячоликій», «стонадцять» (стор. 49), «стоголосий» (стор. 67), «тридев'ять (земель)» (стор. 66), «триклятуший» (стор. 69), «осточортіти» (стор. 70), «достобіса» (стор. 70), «одиниці (у значенні небагато)» (стор. 75), «надцять (на позначення юності)» (стор. 116), тощо, в змісті яких висвічуються саме вторинні семантичні (й концептуальні) ознаки. На наш погляд, метафоризація числівників та їхніх похідних становить перспективу дослідження Ольги Василівни.
3. Уточнення потребує також процедура верифікації даних, отриманих у роботі, зокрема, чи ставила авторка перед собою завдання відстежити отримані результати на базі корпусу чи літературних джерел.

Загальний висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. Загалом аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертаційна робота Костриби Ольги Василівни «Віднумеративні словотвірні гнізда: структурний, семантичний, когнітивний виміри» є завершеним і самостійним дослідженням, у якому отримані нові науково обґрунтовані результати. Зважаючи на актуальність, наукову новизну,

важливість одержаних дисертанткою результатів дослідження, їхню обґрунтованість і вірогідність та вагому практичну цінність сформульованих положень і висновків, дисертаційна робота, що представлена на здобуття ступеня доктора філософії, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами від 21.03.2022 р. №341) а її авторка, Костриба Ольга Василівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент:

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

 Оксана ДОЙЧИК

ПІДПИС *Дойчик О*
ЗАСВІДЧУЮ
Начальник відділу кадрів
СМШКО Орест СМІШКО
« 11 » 10 20 23 р.